

HOSPODÁRSKA KRÍZA A JEJ PRIEBEH V OBDOBÍ 20. STOROČIA

DANIELA TRNOVCOVÁ

Abstrakt

Hospodárska kríza je ešte stále prebiehajúci všade prítomný jav, ktorý sa začal prejavovať a meniť formy už od konca roku 2007 a začiatkom roku 2008. Poučenie z minulých kríz očividne „nepadlo na úrodnú pôdu“, preto sa tento stav zopakoval znova. Faktom je, že kríza je cyklický jav, čo znamená, že väčšinou po každom silnom vzostupe (expanzii) príde pád (recesia až depresia). Tento článok má popísať krízu a jej historický priebeh, teda krízové stavy a depresie z minulých rokov 20. storočia. Poukáže na príčiny kríz a na ich priebeh až po poslednú krízu, hospodársku krízu, ktorá naplno prepukla v roku 2007/2008 a tiahne sa až dodnes.

Abstract

The outbreak of the economic crisis in late 2007 and early 2008 changed the thinking and functioning of the economies worldwide. The world got into several crises and wars already in the past. It was always preceded by an expansion, then it was stabilized and eventually recession or depression occurred. Another frequently discussed phenomenon closely related to the crisis, is the concept of globalization, its advantages and disadvantages and closely related concepts such as capitalism, terrorism but also democracy. This article has described the crisis and its historical course, that crises and depressions from previous years of the 20th century. Pinpoint the causes of crises and their progress to the last crisis, economic crisis, which erupted in full in 2007/2008 and extends to the present day.

Kľúčové slová

Hospodárska kríza, ropná kríza, potravinová kríza, povojnové obdobie, socializmus

Úvod

Pojem „kríza“ sa v súčasnosti stalo slovom, ktoré sa najviac spomína u verejnosti ako aj politikov, hlavami štátov, mimovládnych ako aj nadnárodných organizácií. Hospodárska kríza ovplyvňuje mnohé oblasti života obyvateľstva a zasahuje do ekonomického, aj sociálno-

politického diania samotných štátov, ako aj celého sveta. Tento stav vyjadruje to, čo nazývame pojmom globalizácia. Globalizácia – snaha o zjednotenie štátov zeme, mala pre krízu ideálnu príležitosť, aby zasiahla do celého sveta, nakoľko sa všetko stalo najmä finančne, teda ekonomicky prepojené. Poznať historický vývoj, ako aj uvedomiť si súčasnosť má veľký význam, lebo na základe týchto dvoch poznatkov môže obyvateľstvo približne vedieť predvídať budúcnosť a vyvarovať sa chybám z minulosti, ktoré tento nepríjemný stav spôsobili. Článok sa venuje historickému vývoju krízy, teda krízam z 20. storočia, ktoré sa z časti ponášali aj na krízu ktorá prebieha v tomto období. 20. storočie bolo na výskyt kríz veľmi bohaté, bolo to obdobie dvoch svetových vojen, ktoré mali za následok turbulentné výkyvy ekonomiky, kde sa ukázalo, ako dokáže hospodárstvo rýchlo upadať, ale aj rýchlo rozkvitať. Riešenie kríz v 20. storočí z hľadiska kapitalistickej logiky boli jednoduché a to presunom prebytočného naakumulovaného kapitálu na nové trhy. Okrem dvoch svetových vojen v 20. storočí prepukla ropná a potravinová kríza, začali vznikať združenia štátov, ktoré sa snažili o zlepšenie ekonomickej, sociálno-politickej ako aj ekologickej situácie (OSN, OECD, GATT, WTO). Tieto združenia usporiadávajú konferencie, na ktorých sa preberajú v pravidelných intervaloch aktuálne témy. Snahou konferencií je do budúca vytýčiť ciele, ktoré mali pozitívne vplyvať na ekonomiku a obyvateľstvo všetkých štátov. 20. storočie bolo taktiež známe globalizačnými efektmi ako vznikom transnacionálnych štátov a kapitálu, prekarizáciou (flexibilita práce, ktorá zamestnancovi dáva určitú voľnosť ale aj neistotu udržania si svojej pracovnej pozície) práce, snahou o zvýšenie ekologického povedomia verejnosti ale aj antiglobalizačnými hnutiami, či hrozbou globálneho terorizmu. Podkladom k tomuto článku sú myšlienky, knihy a články viacerých autorov popisujúcich dejiny, ktorí analyzujú krízu a rozdeľujú ju podľa období. Všeobecne sa hovorí, že z minulosti sa dá poučiť. To je dôvod, prečo je potrebné poznať minulosť a príčiny jej deja na ovplyvnenie prítomnosti a približné predvídanie budúcnosti.

1. Krízy a ekonomický vývoj v 20. storočí

Ekonomické dianie 20. storočia malo niekoľko zásadných zlomov, ktoré by mohli z časti vysvetliť a pochopiť dnešný stav, alebo ukázať podobnosti dnešnej krízy s minulým dianím. Článok sa venuje postupne hospodárskym, potravinovým, ropným krízam ako aj vojnám, prvej a druhej svetovej vojne v nadväznosti na súčasnú hospodársku krízu.

1.1 Prvá a druhá svetová vojna

Prvá svetová vojna, ktorá skončila v roku 1918, za viac ako štyri roky dokázala zdecimovať celú Európu. V tom období boli porazené štáty zadlžené, lebo museli platiť sankcie, začala vznikáť vysoká inflácia, veľa financií sa míňalo na opravy a znovuoživenie krajín. Na prvú svetovú vojnu najviac doplatilo najmä porazené Nemecko, ktoré muselo platiť sankcie definované vo Versailleskej zmluve Francúzsku. Francúzsko zas muselo splácať svoj dlh USA. Nemecko následkom prehry prišlo o veľkú časť svojho územia a aj nerastných surovín. Reparácie územia stáli vládu veľa peňazí, ktoré sa rýchlo míňali a zároveň si nemohli požičiavať od iných štátov a ani zvyšovať dane, preto banky vydávali do obehu viacej peňazí. Týmto aktom záchrany vznikla hyperinflácia. Ku príkladu banka Reichsbank v tom čase tlačila okolo 120 000 triliónov mariek, dopyt po nich bol ale osemkrát vyšší¹. Stav rastúcej inflácie nemohla krajina vydržať na veky a preto bol v roku 1923 schválený Dawesov plán, ktorý umožnil Nemecku požičiavať si financie od USA a v roku 1929 bol predstavený Youngov plán, ktorý Nemecku reparaácie najprv znížil a potom v roku 1931 úplne zrušil. Tento tlak na obyvateľstvo mal za následok nepokoje a nevôľu, ktoré vyústili do vzniku rôznych extrémistických a nacionalistických subjektov, ktoré vyhrávali voľby. Ekonomická kríza v Nemecku v tom čase bola, a pravdepodobne vždy bude, ideálny čas na presadenie si radikálnych ale zároveň aj krátkodobých riešení. Výsledkom nepokojov a chudoby bola podpora extrémistických politických smerov ako fašizmus a komunizmus, ktoré sa rýchlo dostali k moci. V Nemecku sa k moci týmto spôsobom dostal nacistický politik Adolf Hitler.²

Po menšej expanzii ekonomiky, najmä pre USA nasledovala Veľká hospodárska kríza v roku 1929, kde najväčším problémom boli výmenné kurzy. Peniaze rôznych krajín mali rozdielne cenové hladiny, ktoré sa zmenili v priebehu vojny. Krajiny sa po vojne snažili čo najrýchlejšie dostať ku svojmu predvojnovému stavu, predvojnovému zlatému štandardu. Snahou bolo zistiť v akom pomere menu porovnať ku zlatu³. Veľká hospodárska kríza v USA, taktiež zvaná ako Great Depression, bola povestná veľmi vysokou nezamestnanosťou, znižujúcim sa exportom amerických tovarov do zahraničia až o 70%

¹ Kosares, M. J. The Nightmare German Inflation. Dostupné na: <http://www.usagold.com/GermanNightmare.html> [online] [Cit. September, 2014]

² Commager, Henry Steele. *The Story of the Second World War* [online]. Brassey's, 2004 <<http://books.google.sk/books?id=H2nUNdqobOkC&pg=PA8&dq=Britain+and+France+had+to+choose+between+war+and+dishonour.+They+chose+dishonour>>

³ ŽÍDEK, L. 2009. Dějiny světového hospodářství. 2. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 73.

(export bol obmedzený najmä kvôli novému zavedeniu ciel a kvót) a následným kolapsom na burzovom trhu známym ako „Čierny piatok“⁴.

Zatiaľ, čo v USA nastala Veľká hospodárska kríza, Nemecko začalo znova zbrojiť (poučenie z minulej prehry nebolo dostatočné pre politikov a ani obyvateľstvo). K moci sa dostal Adolf Hitler, ktorý naštartoval veľmi rýchlo ekonomiku a znížil nezamestnanosť najmä zamestnávaním obyvateľstva v priemysle zbraní. Aby kapitál vložený do zbraní a vojnového vybavenia cirkuloval, zákonite museli byť tieto produkty využité. Nálada v Nemecku bola podporovaná vodcom a tak v roku 1939 Nemecko zaútočilo na Poľsko v takzvanej Bliztkrieg, čo znamenalo bleskovú vojnu, ktorá mala byť prekvapením pre napadnuté krajiny, tak aby sa nevedeli včas brániť a pripraviť sa na defenzívu. Nemecko však okrem krajín, ktoré nemali dostatočnú vojenskú výbavu, boli oslabené po prvej svetovej vojne a zmietané ekonomickou krízou, zaútočilo aj napriek Paktu o neútoční na Rusko. Týmto skutkom sa Nemecko nahnilo do ďalšej prehry, lebo Rusko bolo ekonomicky aj vojensky silnejšie. Proti Nemecku sa spojilo aj Francúzsko, Veľká Británia a USA. Kapitulácia Nemecka bola bezpodmienečne vyhlásená v roku 1945.

1.2 Povojnové obdobie

Povojnový vývoj bol sprevádzaný zakladaním organizácií pre udržanie stability a pokoja v krajinách. V roku 1945 bola založená OSN (Organizácia spojených národov), ktorá mala zabezpečiť mier vo svete a dohliadať na spravodlivosť v jednotlivých krajinách⁵. Ďalšími organizáciami sú OECD (Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj) založené v roku 1961 a GATT (Všeobecná dohoda o clách a obchode), ktoré vzniklo v roku 1948. Úlohou OECD je najmä pomáhať rozvíjať hospodárstvo členských štátov, zvyšovať životnú úroveň a zamestnanosť a prispievať k rozvoju medzinárodného obchodu⁶. GATT mala napomáhať liberalizácii obchodu. V roku 1995 bola nahradená WTO (Svetovou obchodnou organizáciou).

Nemecko aj napriek rozdeleniu na dve časti – západnú časť, ktorá bola pod americkým vplyvom (kapitalistická) a východnú časť, ktorá sa nachádzala pod vplyvom sovietskym

⁴ Kenwood, A. G., Lougheed, A. L. 1994. The Growth of the International Economy 1820-1990. 3. Vyd. London and New York: Routhledge. 1994.

⁵ Charta organizácie Spojených národů a Statut medzinárodného súdneho dvora. Informační centrum OSN v Praze <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-medzinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>

⁶ Žídek, L. 2009. Dějiny světového hospodářství. 2. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 125.

(demokratická), zažilo ekonomický rozmach. Konceptom sociálno-trhového hospodárstva v Nemecku vznikol stav, ktorý sa nazýval Wirtschaftswunder (Nemecký hospodársky zázrak). Nemecko sa stalo najväčším vývozcom na svete⁷.

V sedemdesiatych rokoch sa objavili prvé známky globalizácie, keď sa uskutočnila prvá konferencia OSN a vznikol takzvaný Rímsky klub, ktorý predstavoval združenie vedcov, podnikateľov a verejných činiteľov zaoberajúcich sa globálnymi problémami, ich výskumom a návrhmi riešenia⁸. Rímsky klub sa zaoberal najmä životným prostredím a vyčerpatelnými zdrojmi, ktoré si obyvateľstvo má chrániť. Táto téma bola rozoberaná na konferenciách o životnom prostredí, ktoré sa volali Limity rastu. Rímsky klub sa za svoje štyridsať ročné pôsobenie stal významným „zberateľom mozgov“, čo znamená, že jeho členmi sú vážení vedci z celého sveta. Je to výskumný ústav, ktorý je financovaný z externých zdrojov, nezávislý, prepája praktickú politiku a akademické prostredie a snaží sa radiť a vzdelávať občanov aj politikov⁹. Kľúčovými bodmi a kľúčovou myšlienkou konferencie Limitov rastu je vytvorenie podmienok dlhodobu udržateľnej ekonomickej a ekologickej stability. Pokračovanie v rastových trendoch počtu populácie, znečisťovaní, industrializácie, vyčerpávaní zdrojov ako aj potravinovej produkcii dosiahne stav vrchnej hranice, ktorú táto planéta unesie. Vedci odhadujú dosiahnutie hranice rastu v priebehu budúcich sto rokov. Taktiež konferencia pojednáva o vytvorení globálnej rovnováhy, vytvorení materiálnej rovnosti a dať všeobecnej populácii šancu na rozvoj individuálneho ľudského potenciálu¹⁰. O globálnu rovnováhu sa snažia všetky organizácie sveta, nie len OSN. Tento budúci želaný fakt uvádzajú v svojich výročných správach s teoretickým návodom na jeho dosiahnutie. Paradoxom je, že často krát výskumy týchto organizácií dosiahnu výsledky, ktoré sú viac menej úsmevné. Jedným z takýchto výsledkov bol fakt, že najšťastnejší ľudia žijú z globálneho hľadiska v najchudobnejších krajinách ako je Indonézia, Dominikánska republika či Nigéria¹¹. Pravdepodobne je to aj tým, že roľník z Kambodže je šťastný, lebo má svoju ženu, deti, pole na obrábanie a neženie sa za materiálnymi vecami a budovaním

⁷ Krček, M. VIII. Cvičení. Německý hospodářský zázrak, ekonomické zásady sociálního státu (SRN, Velká Británie, Švédsko) <<http://www.krcek.eu/data/soubory/cviceni8.pdf>>

⁸ Klinec, I. 40 rokov Limitov rastu. SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA PRE RÍMSKY KLUB. Akademický repozitár. Bratislava. <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/40-rokov-limitov-rastu.pdf>>

⁹ Klíč, Z. 2005 Think tank aneb politika jako souboj idejí. CEVROREVUE:Hyde Park 1/2005 ISSN 1213-9521<<http://www.cervo.cz/cs/cervorevue/aktualni-cislo-on-line/2005/1/42199-think-tank-aneb-politika-jako.html>>

¹⁰ Klinec, I. 2011 40 rokov vydávania práv rímskeho klubu, 40 rokov hľadania globálnych riešení. Akademický repozitár 2011. <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/40-rokov-vydavania-sprav-rk.pdf>>

¹¹ Adewunmi, B. 2011 Nigeria: The happiest place on earth. The Guardian: The Guardian News and Media Limited. London 2011 <<http://www.guardian.co.uk/global/2011/jan/04/nigerians-top-optimism-poll>>

kapitalizmu ako ľudia z vyspelých krajín. Výška a rast HDP a HNP teda neurčuje to, či sú ľudia šťastní a spokojní, aj keď z globálneho hľadiska sa to pri stúpajúcej tendencii týchto ukazovateľov predpokladá. Teoretická snaha o dosiahnutie globálnej rovnováhy, k tomu ekologickejší a ekonomickejší prístup k planéte a aj technické pokroky je pre organizácie ťažkou úlohou. Organizácie sa však snažia vytvoriť koncept s praktickými riešeniami, ako zvrátiť stav pred ktorým vystríhajú Limity rastu

Ropná a potravinová kríza bola tiež dôležitým bodom v 20. storočí. Tieto dve krízy nevznikli len zlou meteorologickou situáciou, ale najmä rozpadom Brettonwoodskeho menového systému. Po skoro tridsiatich rokoch znova nastala nerovnováha a zmätok medzi menami rôznych krajín. Potravinová kríza bola zapríčinená najmä nedostatkom úrody v Ázii a Afrike, takzvaná storočná neúroda, ale aj množstvom zastavanej úrodnej pôdy a celkovým zvýšením cien potravín¹². V tom období rástla aj cena ropy a stanovili sa vývozné obmedzenia, ktoré ovplyvňovali množstvo ropy prúdiacej do ostatných krajín. Na rozdiel od potravinovej krízy, ropná kríza nebola založená na nedostatku ropy a veľmi nízkych zásobách, ale na politických konfliktoch, ktoré medzi sebou krajiny mali. Do tohto konfliktu bola zapojená OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries – Organizácia krajín vyvážajúcich ropu) a arabské krajiny.

Záver

Historický vývoj kríz ukazuje nepoučiteľnosť veľmocí, krajín, štátov, politikov ako aj samotných občanov. Tak ako boli zapríčinené krízy v minulosti, podobne sa začala aj veľká hospodárska krízy, ktorá trvá dodnes. Niektorí autori tvrdia, že kríze najviac prispel všade známy fenomén – globalizácia, ktorá sa v rôznych formách prejavovala už aj v minulosti (rozptyl náboženstva, výskumné plavby a objavy, vojny, migrácia ľudí a v súčasnej dobe najmä presun kapitálu a informácií po celom svete). Minulosť môžeme skúmať, analyzovať, snažiť si z nej zobrať poučenie, ale nemôžeme zabúdať na fakt, že aj dokumenty, ktoré máme sú písané rôznymi autormi, ktorí mali na jednu a tú istú vec iný názor. Subjektivita v jednotlivých knihách a dokumentoch nás môže priblížiť k realite minulosti, ale taktiež ju dokonale skresliť. Preto je dôležité robiť závery až po zhodnotení všetkých faktov.

¹² Židek, L. 2009. Dějiny světového hospodářství. 2. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 140.

Táto práca bola vytvorená ako súčasť projektu c. **I-14-112-00** Vplyv postindustriálnej éry na pracovnú dobu a výkonnosť zamestnancov na Ekonomickej univerzite v Bratislave.

Literatúra

- [1] Adewunmi, B. 2011. Nigeria: The happiest place on earth. The Guardian: The Guardian News and Media Limited. London.
<<http://www.guardian.co.uk/global/2011/jan/04/nigerians-top-optimism-poll>>
- [2] Commager, H. S. 2004. *The Story of the Second World War* [online]. Brassey's, <<http://books.google.sk/books?id=H2nUNdqobOkC&pg=PA8&dq=Britain+and+France+had+to+choose+between+war+and+dishonour.+They+chose+dishonour>>
- [3] Charta organizácie Spojených národů a Statut medzinárodného súdneho dvora. Informační centrum OSN v Praze <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-medzinarodniho-soudniho-dvora.pdf>
- [4] Kenwood, A. G., Lougheed, A. L. 1994. *The Growth of the International Economy 1820-1990*. London and New Yourk: Routhledge.
- [5] Klíč, Z. 2005. Think tank aneb politika jako souboj idejí. CEVROREVUE:Hyde Park 1/2005 <<http://www.cervo.cz/cs/cervorevue/aktualni-cislo-on-line/2005/1/42199-think-tank-aneb-politika-jako.html>>
- [6] Klinec, I. 2011. 40 rokov vydávania práv rímskeho klubu, 40 rokov hľadania globálnych riešení. Akademický repozitár. <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/40-rokov-vydavania-sprav-rk.pdf>>
- [7] Klinec, I. 2012. 40 rokov Limitov rastu. SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA PRE RÍMSKY KLUB. Akademický repozitár. Bratislava.
<<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/40-rokov-limitov-rastu.pdf>>
- [8] Kosares, M. J. The Nightmare German Inflation. Dostupné na: <http://www.usagold.com/GermanNightmare.html> [online] [Cit. September, 2014]
- [9] Krček, M. VIII. Cvičení. Německý hospodářsky zázrak, ekonomické zásady sociálního státu (SRN, Velká Británie, Švédsko) <<http://www.krcek.eu/data/soubory/cviceni8.pdf>>
- [10] Židek, L. 2009. *Dějiny světového hospodářství*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Kontakt

Ing. Daniela Trnovcová
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1
Bratislava
Slovensko
trnovcovad@mail.com